საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული

VII

მეცნიერება

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული

VII

მეცნიერება
თბილისი
1989

საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია

კრებულში შესულია გამოკვლევები, რომლებიც ასახავენ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის საკითხებს ანტიკური ხანიდან დაწყებული XX საუკუნის დამდეგამდე. მათში განხილულია ცნობის ხეობების, ფერსათის ქვეყნის, XIX ს. სამეგრელოს სამთავროს ისტორიული გეოგრაფიის მომენტები. საგანგებო სტატიები ეძღვნება ქ. პეტრის ახლებურ ლოკალიზაციას და XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისის საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო მიწების გამოყენების გეოგრაფიულ ასპექტებს.

რედაქტორი ისტ. მეცნ. დოქტ. დ. მუსხელიშვილი

რეცენზენტები: ისტ. მეცნ. დოქტ. ალ. ბენდიანიშვილი
ისტ. მეცნ. კანდ. ან. ბოგვერაძე

Ს $\frac{0503020906}{M\ 607\ (06)-89}$ 134—88

ISBN 5—520—00154—5

ჯ. ზგაალია

ფრონის ხეობათა ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები

ფრონეები ეწოდება შიდა ქართლის ოთხ მდინარეს: დვანის წყალს, ფცის წყალს, ძლის წყალს და სურამის წყალს. ოთხივე მდინარე გამოდის სურამის ქედის აღმოსავლეთის კალთებიდან და ერთვის მტკვარს. ამ ოთხ მდინარეს ხალხი უწოდებს დვანის ფრონეს, ფცის ფრონეს, ძლის ფრონეს და სურამის ფრონეს. საინტერესოა, რომ ფრონეები ამ მდინარეთა ზედა წელს ეწოდება, ხოლო ქვედა წელებს დვანის წყალი, ფცის წყალი, ძლის წყალი და სურამის წყალი.

ვახუშტი ბაგრატიონი ამ მდინარეების აღწერისას აღნიშნავს: „და ლიახვის მდინარეს აქათ ტაშის-კარამდე, რომელნიცა მდინარე ქვენი აღვსწერეთ, უწოდებენ თვნიერ შოლისა, ფრონეთა"[1].

როგორც ჩანს, ფრონე ზოგადი სახელია, მითუმეტეს, რომ ამ სახელწოდებით ორი მდინარე — ზედა და ქვედა ფრონე — გვხვდება ლიხს იქითაც, ზემო იმერეთში. ზედა ფრონე ერთვის ძირულას შენაკად ღუმელას, ხოლო ქვედა ფრონე ყვირილას. კიდევ ერთი მდინარე ფრონეს სახელწოდებით არის სამცხეში. აწყურის ციხის მახლობლად, სოფ. ავარასთან მტკვარს ერთვის აბანოს ხევი, რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა ფრონეს უწოდებს.

მოსახლეობის დაკვირვებით ფრონე თბილ წყალს ეწოდება. ხომ არაა კავშირი ფრონესა და ფონს (ფონა, ფონე) შორის, რომლებიც ფონეტიკურად ახლოს დგანან ერთმანეთთან?

შიდა ქართლის ანუ, გვიანდელი გეოგრაფიული ნომენკლატურით, ზემო ქართლის დასავლეთი ნაწილი, რომელიც აღმოსავლეთიდან ლიახვის მარჯვენა სანაპიროთი შემოფარგლული, ხოლო სამხრეთიდან თრიალეთისა და ტირიფონის ვაკეთა ხრიფილი კიდეებით, წარმოადგენს ძირითადად კოლხეთის ოლქში მოქცეული ძირულის კრისტალური მასივის განაპირა აღმოსავლეთ ნაწილს. თანამედროვე გეოგრაფიული ნომენკლატურით მას ფრონისპირეთის ქვეყრაიონი ეწოდება[2].

ფრონის ხეობათა ისტორიული მნიშვნელობა განაპირობა მათმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ და სტრატეგიულმა მნიშვნელობამ; ისინი დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს — იმერეთ-ამერეთს — აკავშირებდნენ სამიმოსვლო გზებით, რომლებიც შიდა ქართლიდან სურამის ქედით გადადიოდნენ იმერეთში. ლიხის მთა ანუ სურამის ქედი თავისი შედარებით დაბალი სიმაღლისა (1000—2000 მ) და მოხერხებული გადასასვლელ-უღელტეხილის გამო არ ქმნიდა მნიშვნელოვან დაბრკოლებას აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შორის ურთიერთობისათვის.

---

1 ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. თბ., 1941, გვ. 81.

2 ღ. მარუაშვილი, საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია, II, თბ., 1970, გვ. 215.

ლიხის მთაზე რამდენიმე უღელტეხილ-გადასასვლელი იყო. ამ. მისენი: ბერანგას, ზემოჭყვარ-კორტოხის, დედაბერასი, რიკოთის, სურამის, კინისძირის.

ყველა ეს გადასასვლელი ადვილად გადასალახავი მაღლობებია. მაგრამ, თუ სხვა პირობები არა, ამით რამე უპირატესობას ურთიერთის წინაშე ვერ დაიჩემებდნენ.

ვახუშტი ბაგრატიონმა იცის, რომ „გორდევილს აქედამ (წინადან — ჯ. ვ.) და კედართდამ გზა ქცხილეთის კეობასა ზედა, დვანის კეობასა ზედა, ქართლში"[3].

რაჭა-ცხინვალის გზა გაიარა ვახტანგ VI ემიგრაციამ 1724 წელს.

იგივე გზა გაიარა 1772 წლის 5—6 ივლისს ი. გიულდენშტედტმა[4].

იმერეთს ქართლთან აკავშირებდა „გზა დასავლეთისა", რომელიც წყაროებში არაერთგზის იხსენიება.

XIII ს-ის 60-იან წლებში მეფე დავით ლაშას ძე მონღოლებს აუჯანყდა. ჰულაგუ ყაენი ფიქრობდა სასტიკად დაესაჯა აჯანყებული მეფე, გიორგი უფლისწული. ყაენის მეუღლე ტოლუჲ ხათუნი შემდეგით უსაბუთებს ლაშქრობის გაძნელებულ ყაენს: „ამა მენი დიდისა ყაენისაგან მათის შვილი მრავალსა მოციქულსა უგზავნის და დიდთა ნიჭთა აძლევს, რათა მისცეს გზა დარიალისა და დასავლეთისა, რამეთუ ორივე ქვეყანი შინა მისთა არს"[5].

IX ს-ის 50-იან წლებში არაბთა დამსჯელი ლაშქარი ბუღა თურქის მეთაურობით ქართლში დათარეშობდა. „და თევდოსი, მეფე აფხაზთა გამოვიდა წინააღმდგომად მისა, და დადგა კვერცხობს, ხოლო ბუღა, ვითარცა ცნა, წარავლინა ზირაქ, სპასალარი თჳსი, და ბაგრატ ძე აშოტ კურაპალატისა: შეიბნეს და გააქცევნეს აფხაზნი, და მისწყდა სიმრავლე ურიცხჳ და თევდოსი მეფე წარვიდა მერტი გზასა დასავლეთისასა"[6].

მისა ქართლიდან ყველაზე ჩრდილოეთით ცხინვალ-წრიანის გზა შედიოდა ყვირილას ხეობაში.

ამ გზის გარდა, ვახუშტისავე აღნიშნული აქვს: „მუხავერის ბოლოს ეკერების ფეხს წყალს ხტანის ხევი... ხტანის ზეით არს ეკლესია მთისა შინა წოდებული გომარია, აწ ცარიელი. მუნიდამ წარვალს გზა ლიხოისის მთისა ზედა და ბერანგასა მთასა ზედა, გარდავალს იმერეთის ჭალასა შინა"[7].

დვანის გზა ბერანგაზე აღნიშნულია ხუთვერსიან რუკაზეც: ბრეთი — დვანი — ოკნევი — ერკნეთი — წირბისი — ვარხისი — ბერანგა — დარკვა — ჭალა — ჩიხი.

ასეთი მარშრუტის ძველადაც არსებობას უნდა მიუთითებდეს ვახუშტის მეორე აღნიშვნა: „წირბის ზეით ამ (ე. ი. დვანის) წყალზედა მთასა შინა არს ციხე საქართლისა, მაგარი"[8].

---

3 ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 160.

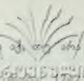
4 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, I, თბ., 1962, გ. გელაშვილის გამოცემა, გვ. 101—103.

5 ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, გვ. 245.

6 ქართლის ცხოვრება, I, თბ., 1955, გვ. 254; ს. ყაუხჩიშვილს ძირითად ტექსტში აქვს „გზა დვალეთისა", ჩვენი აზრით, უფრო მართებული იქნება ამ ადგილის წაკითხვა „გზა დასავლეთისა", როგორც არის მარიამისეულ და მაჩაბლისეულ ვარიანტებში.

7 ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 80.

8 იქვე, გვ. 79.

ეს მაგარი ციხე „მთასა შინა“ სხვას არაფერს დაიჭერდა აქ, თუ არა გზას.

ამას უნდა ადასტურებდეს პაპუნა ორბელიანის შემდეგი ცნობა: 1747 წელს ზემო ქართლი გამდგარი იყო გივი ამილახორის მეთაურობით. ქართლის ხანი გორს იყვა. „მეჭდე ხანი, მივიდა საქართველოს ციხესა (ციხის) ქვეით სულ მოაოხრა, დააქცევინა ყორულები და ჩამოვიდნენ გორს“[9].

ყორნისისა და საქართლის ციხეს შორისაა საბაჟოც, რომელიც ნასოფლარია და საიდანაც გზა გადადის რაჭა-ლეჩხუმისაკენ. როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, აქ უნდა ყოფილიყო საბაჟო, სადაც შემოჰქონდათ და გაჰქონდათ სავაჭრო საქონელი ქართლ-იმერეთში.

ვახუშტის მიერ ნაჩვენებისამებრ მარშრუტი ეცის წყლით მიდის. ის შემდეგია: ატოცი, აქედან გზა შიდა ქართლში მრავალ შტოდ მიდის: ოქონა — თიღვა — ძაღინა — საყარაულო — ოყონა — ხტანა — გუმბათი — ლიხისის მთა — ბერანგის მთა — ჭალა — ჩიხა — საჩხერე.

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ეს გზა XI—XII სს-შიაც არსებობდა, მაგრამ XII ს-ში მთავარი გზა ამ მარშრუტზე სამხრეთით უნდა ყოფილიყო[10].

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, რომელიც მოგვითხრობს თურქების მიერ ქართლის აოხრებაზე, აღნიშნავს: „და იყო მაშინ საზღვარი სამეფოისა მთა მცირე ლიხისა და სადგურნი სამეფო წაღვერის-თავი“[11].

ამ ცნობას ადასტურებს წაღვერში ბოლო დრომდე არსებული ამ დროის ციხე-გალავნის ნაშთი, რომელსაც მოსახლეობა „გალავნებს“ უწოდებს. აქვეა ძველი ნასოფლარიც.

ვახუშტის აღწერით, „ბოლო ყურტყულის და ამაშუკეთს შუა არს მცირე მთა მისრული კოლბეურის მთამდე, და ესე არს საზღვარი ქართლ-იმერეთისა აწინდელი“[12].

ალის ფერონს გზა ითვლებოდა უფრო მოხერხებულად და გამაგრებული იყო ალის მაგარი ციხით, რომელიც დაიჭერდა ქართლ-იმერეთს და გზას უღობავდა აქ გადმოსულ მტერს. ციხე მდებარეობს სტრატეგიულად ხელსაყრელ ადგილზე. სამხრეთით მას ჩამოუდის ალის ფერონი, ხეობა აქ ვიწროა და ძნელი გასასვლელი. ალი ციხე-ქალაქად ითვლებოდა. მას ვახუშტი უწოდებს მცირე ქალაქს[13].

ალზე, როგორც ჩანს, საიდანაც ერთი მხრივ თბილისს, ხოლო მეორე მხრივ ქუთაისს მიდიოდა გზა, მოწმობს 1401—1415 წლის ცნობა. ქიცნი ამირეჯიბი ულუმბისადმი შეწირულ წიგნში ალულთ სამოურავო გადასახადების მოხსენიებისას ამბობს, რომ მათ მართებთ „ულაყი აქით თბილისამდე და იქით ქუთაისამდე“[14].

კოლბეურის გზით გადადიან ლიხთიმერეთში შაჰ-აბასისაგან ლტოლვილი თეიმურაზი და ლუარსაბი. ამის შესახებ XVII ს-ის სომეხი ისტორიკოსი არაქელ დავრიჟეცი შემდეგს მოგვითხრობს: „იქიდან (ცხინვალიდან — ჯ. ბ.)

---

[9] პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი. თბ., 1981, ე. ცაგარეიშვილის გამოცემა, გვ. 57.

[10] ნ. ბერძენიშვილი, გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში. თბ., 1966, გვ. 33.

[11] ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 324.

[12] ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 62.

[13] იქვე, გვ. 80.

[14] თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, თბ., 1897, გვ. 210.

ლტოლვილი თეიმურაზი და ლევანი ჩავიდნენ თბილისში, რომლიდან [illegible] გორ-ში, მაგრამ ვერც იქ შესძლეს გაჩერება და კოლბას გზით გაიარეს კავკასი-ის მთა, რომელიც იგივე იალბუზის მთაა, და წავიდნენ ბა[illegible]-ნაში"[15].

აქედან ლიახვისპირის გზა ორი განშტოებით მიდიოდა: ჯავა-კორ-ტოხისა და დუმაბერისა (ანუ ედემისის). პირველი მიმართულებით გზა კოლ-ბაურს გადიოდა. კოლბაურიდან ის, ერთი მხრივ, სარბევზე, ხოლო მეორე მხრივ სვერზე მიდიოდა. ხსენებული გზის უკანასკნელ მიმართულებაზე უნდა მიუთითებდეს XI საუკუნის ერთი ცნობა. 1068 წელს თურქეთის, კახთა და სომეხთა მეფეებისა და ტფილელი ამირას ჯარები შემოესივნენ ქართლს, „ვარდციხე მიარბიელი მისი არგვეთს, მიუწვდეს და არბიეს ვიდრე სუერის ციხემდე"[16].

ედემიდან გზა შემდეგი მიმართულებისა იყო: ედემი — დედაბერა — ლოდარა — ლესი — ნადიბერი. იგი ძირულის ხეობით (ჩხეფინის ხევით) მიდი-ოდა შორაპნისკენ. შეიძლება ამ გზის მაჩვენებელი იყოს ედემის მონასტრის დანგრევა თურქლენების მიერ. თურქლენნი ლიახვისპირით გადასასვლელად დაიძრა და გზად ედემის მონასტერი ისე დაანგრია „რომელ საძირკველიცა არა დაშთომილიყო"[17].

შემდეგში, ორი გადასასვლელისაკენ გზები სურამზე გადიოდა. ერთი მათგანი რიკოთის გადასასვლელით ძირულის ხეობაში შედის. მეორე გზა სურამიდან ფონზე გავლით (სურამის გადასასვლელი) წიფის ჩადის და ჩხე-რიმელას პირით შორაპნისკენ მიემართება. ამ მდინარის პირით აშურის ლიახვისპირითან შემაერთებელი გზის შესახებ ვახუშტი მოწმობს: „მლაშეს ზეით ჩხერიმელაზედვე არს სამხრეთით ჩხერის ციხე მაგარი და მტრისაგან აუღებელი. ჩხერის ზეით არს გზა ქართლს მიმავალი"[18].

ჩხერი — სურამის გზის დაწვრილებითი აღწერილობა მოეპოვება ი. გი-ულდენშტედტს. მისი მარშრუტია: ჩხერი, ჩხერიმელის ხეობა, ეხანის ციხე, ს. ქვაბი, ს. წიფა, სურამი. ი. გიულდენშტედტმა სურამიდან ცხინვალამდე გაიარა დირბი, ქვემო ხეითი, ზემო ხეითი, ზემო ნიქოზი[19].

ლიახვის მთაზე სამხრეთით გადადიოდა ქვიშხეთ — ცხისძირის გზა. ვა-ხუშტი აღნიშნავს: „ქვიშხეთ ზეით, შილაზედ არს ცხისძირის ციხე"[20].

ხოთევრისიან რუკაზე ქვიშხეთის მახლობლად არის წარწერა — ცხისძი-რი. დღეს ამ სახელწოდებით სოფელი არ არსებობს. სავარაუდოდ იმ მიდა-მოებში არის სოფელი და ციხე ბელბელისციხე. ბელბელისციხიდან იმე-რეთში გადადის სურამზე გზა, რომელიც გაივლის შემდეგ ადგილებს: ზვა-რე — ჩრდილი — დეისა — მოლითი. ბელბელისციხე მდებარეობს ქვიშხეთ — მოლითის გზაზე.

XII საუკუნიდან შემორჩენილია ორი ცნობა, სადაც ჩანს, რომ შიდა ქართლიდან იმერეთში ცხისძირიდანაც გადადიოდნენ[21].

---

15 არაბულ ... ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ., 1974, ბ. ძეცის გა-მოცემა, გვ. 26.
16 ქართლის ცხოვრება, I. თბ., 1955, გვ. 309.
17 ქრონიკები. II. გვ. 208.
18 ვ ა ხ უ შ ტ ი. აღწერა., გვ. 355; ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 30.
19 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. I. გვ. 175.
20 ვ ა ხ უ შ ტ ი. აღწერა., გვ. 81.
21 ქართლის ცხოვრება, II. თბ., 1959, გვ. 246, 292.

სოფ. ციცხნარიდან ლიხის მთაზე გადადის ლოკალური მნიშვნელობის გზა, რომელსაც შემდეგი მიმართულება აქვს: ციცხნარი — ცივწყარო — ოძისი — ვაკისა (ლიხს იქით) — ღოდორი — კორბოული — საჩხერე.

ფრონეების ეკონომიკური გეოგრაფიის შესახებ ცნობებს გვაწვდის [illegible] ისტორიული წყაროებით. იგი აღნიშნავს: „არამედ ქვობა დვანისა არს ვენახოვანი, ხილიანი, მარცვლითა ყოვლითა ნაყოფიერი"[22].

შემდეგ: „ამ ფრონეთა შინა შეკრებილს წყალ-დიდობის მრავალნი კალმახნი, იქმნებიან ძამად ორაგულნიცა და წყალ-ცოტაობას არს მათ შინა წვრილნი თევზნი მრავალნი, და მთის კერძოდ კალმახნი ფრიადი და გემოიანნი. არამედ გორს ზეითნი ადგილნი ქვენი არიან მოსავლიანნი, თვნიერ ბრინჯმისისა, ვენახით, ხილით და ყოვლითა მარცვლითა. აკეთებენ მეტრეულს აბრეშუმსაცა. ბირუტყვნი მრავალნი, აქლემს გარდა ყოველნი, არამედ არა ვეფხნი, ვითარცა ალექსანდრეთ სოფლით-საბარათიანოსა, ზამთრისათვის, რამეთუ არს სამ თვე თოვლი, და ზაფხულს ვერ სთიბენ თივას. საქნავთ გამო მწოვით და მთათა შინა შეცარეთა, არა საქმიოთა. ბადითა მშვენი და ამო. სასმელი და საჭმელი აქაური უმეტეს გემოიანი სხვათა ადგილთაგან, კაცნი არიან ქვეროვანნი, ამაყნი, მხნენი, შემმართებელნი, მხიარულნი, ცხენი. სტუმართმოყვარენი, ქალნი ეგრეთვე, ვითარცა სხვანი დავსწერენით. სახლობენ მთავარნი და აზნაურნი მრავალნი"[23].

1715 წლის რუისის სამწყსოს დავთარს დაურთავს ცნობები ფრონეების მოსახლეობის კომლობრივი შემადგენლობის შესახებ. 84 სოფელში 1839 კომლია. თუ თითო კომლში ხუთ სულს ვიანგარიშებთ, მაშინ გამოვა 9095 სული. თუ დავთარის დაკლებულ ფურცლებსაც მივიღებთ ანგარიშში, მაშინ რუისის სამწყსო 2000 კომლამდე იყო და სულთა რიცხვი 10000 აღემატებოდა[24].

რუისის სამწყსოს დავთრის წიგნი იმითაცაა საინტერესო, რომ მასში ჩამოთვლილია ყველა სოფელში მოსახლე გვარები. მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა ქართულია. 1804 წლის კამერალური აღწერის მიხედვით ოსური მოსახლეობა ჩნდება ყორნისში, ძარწემსა და ქემერეთში. თამარაშენში ქართველების გვერდით ებრაელები ცხოვრობდნენ. რაც შეეხება ფრონის ხეობათა თანამედროვე მოსახლეობას, ძველი გვარებიდან სოფლებში თითო-ოროლადაა შემორჩენილი. დიდია ხეობათა წილი იმერეთიდან გადმოსახლებული მოსახლეობისა, ხეობათა ზედა და ნაწილობრივ, შუა ნაწილებში ჩამოსახლებულია ოსური მოსახლეობა.

1804 წლის გორის მაზრის კამერალური აღწერა იძლევა მასალებს ფრონეთა ეკონომიკური გეოგრაფიისათვის. მის მიხედვით ხეობების ქვედა და შუა ნაწილებში მისდევენ მემინდვრეობასა და მეხილეობა-მევენახეობას, ხოლო სათავეების სოფლებში მემინდვრეობას. განვითარებულია მეცხოველეობაც[25].

რაც შეეხება თანამედროვე ეკონომიკურ ვითარებას, ხეობებში მემინდვრეობა, როგორც მეურნეობის დარგი, აღარ არსებობს, იგი გამოდევნა ინტენსიურმა მებაღეობა-მევენახეობამ.

---

22 ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 79.

23 იქვე, გვ. 81—82.

24 ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები, წ. I. ტფ. 1907, გვ. 126—207.

25 სსცსა, ფ. 254, აღწ. I, საქმე № 76.

ფრონის ხეობაში ბუნებრივ-კლიმატური პირობები ხელსაყრელ გარემოს ქმნიდა აქ უძველესი დროიდან ადამიანის საცხოვრებლად. წაღვლის, ტკოცასა და ყორნისის მიდამოებში ნაპოვნია ქვის იარაღები, რომლებიც მეზოლითის ხანას განეკუთვნება.

შიდა ქართლის 1955 წლის დაზვერვითმა ექსპედიციამ იოანა, დვანსა და ოძლევში მიაკვლია ადრებრინჯაოს ხანის სამოსახლო გორას. მრავლად აქნა მიკვლეული გვიანბრინჯაოს ხანის გორები: ფცის წყალზე — ოძლევი, ოინა, ქოლეთი, მეღვრისი, ხენდის უბანი, ვახტანა; დვანის წყალზე — რუხითაგი, ყორნისები, გორისძეები, არგვეთი, მაღლა, ნული, ავნევი, წუნარი, ქვასათალი, დვანი, დირბი[26].

ადრებრინჯაოს ხანის სამაროვანი მიკვლეულია ძაღინაში[27], ხოლო შუა-ბრინჯაოს სამაროვანი — ნულში[28].

უკანასკნელ წლებში წაღვლის ხევში ადგილ „მიქელიანთ ვერხვებში" ითხრება შუაბრინჯაოს ხანისა და შუაბრინჯაოდან გვიანბრინჯაოს ხანისაკენ გარდამავალი სამაროვანი. წაღვლშივე ითხრება ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარი „საციხურის გორა"[29].

სოფ. დვანში, 1940 წელს, ადგილ „სოლოფურდაზე" აღმოჩნდა სამაროვანი, რომელიც გაითხარა 1944 წელს. სამაროვანი მნიშვნელოვანია თავისი ინვენტარით და თარიღდება VII—VI სს-ით[30]. გვიანბრინჯაოს ხანის ძეგლები აღმოჩნდა სურამში, საციხეში, ხაშურში, გომში, ალში, ქვიშხეთში (მასალები დაცულია ხაშურის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში).

დვანში სოლოფურდაზე და ტახტის ხერზე დღესაც ჩნდება ბრინჯაოს ნივთები.

სოფ. არგვეთში, ადგილ „ეკალჭყაროში" აღმოჩნდა ორმოსამარხები, რომლებშიც ნაპოვნია თიხის ჭურჭელი, პასტისა და მინის მძივები, ბრინჯაოს სამკაულები, ვერცხლის ბეჭდები, რკინის სამაჯურები. ერთ-ერთ ორმოსამარხში ნაპოვნია ხუთი ვერცხლის პართული მონეტა ძვ. წ. I ს-ისა. არგვეთის ორმოსამარხები მიეკუთვნება ძველ და ახალ წელთაღრიცხვათა პირველ საუკუნეებს[31].

ავნევში აღმოჩენილია სტილიზებული ბრინჯაოს ბალთა, რომელზედაც გამოსახულია ნადირობის სცენა და მიეკუთვნება ახ. წ. I—II სს. ბალთა ინახება ცხინვალის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში[32]. ანტიკური ხანის არქეოლოგიური მასალა მომდინარეობს ქვიშხეთიდან, სურამიდან, ალიდან, გომიდან, ტკოცადან (დაცულია ხაშურის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში).

---

26 დ. მუსხელიშვილი, გ. ციციშვილი. შიდა ქართლის 1955 წ. დაზვერვითი ექსპედიციის შედეგები. — საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრ., I. თბ., 1960, გვ. 186—196.

27 ო. ჯაფარიძე. ლითონის წარმოების ადრეული საფეხური საქართველოში. თბ., 1955, გვ. 96—98.

28 Б. Куфтин. Арх. маршрутная экспедиция 1945 г. в ЮО и Имеретию. 1949, с. 48—51.

29 А. Г. Рамишвили. Археологические работы в с. Цагвли. — Полевые археологические исследования в 1979 году. Тбилиси, 1982, с. 34—37.

30 Ს. მაკალათია. დვანის ნეკროპოლის არქეოლოგიური გათხრები. თბ., 1948, გვ. 42.

31 ო. ჯაფარიძე. არქ. გათხრები სოფ. არგვეთში. — თსუ შრომები, ტ. 63, თბ., 1956, გვ. 183—205.

32 Ს. მაკალათია. ფრონის ხეობა, 1963, გვ. 14.

[illegible] ძეგლები წინაფეოდალურ ხანაში

ქვის ხანა

შუა ბრინჯაოს ხანა

გვიან ბრინჯაოს ხანა

ანტიკური ხანა

[illegible]

ით თარიღდება[33].

[illegible]

[33] Ю. М. Гагошидзе. Раскопки храма I в. до н. э. в Дедоплис Миндори — Краткие сообщения № 151, М., 1977, с. 102–107.

ღვაწის ველი[34].

ყორნისი, რუსთავი[35].

ქუჯით წერეთელსა და ციციშვილს.

ეკლესია ისარკის წმ. გიორგის ხატი».

36 ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 303.

[illegible]

ჯვრის მონასტერს იერუსალიმში.

[illegible]

44 ქართლის ცხოვრება, II. ს-პ, 1854, გვ. 341.

[illegible]
რულებული ოულიგებები
[illegible]
და წითელი ფერის კერამიკა.
[illegible]
გუთეითი
[illegible]
ნაწყ [illegible]
ბეჭეა[47]
[illegible]
წების განმავლობაში არ შეწყვეტილა[48].
[illegible]

44 კახიძე ა. აღწერა..., გვ. 79.
45 [illegible]
46 [illegible]
47 [illegible]
48 [illegible] 111—115.
49 სიცა, ფ. 254, აღწ. 1, საქმე № 76.
50 კახიძე ა. აღწერა..., გვ. 79.

ფლონის ხეობა IV XII

პირობითი ნიშნები

- ნასახლარები ქვებით
- ეკლესია
- მონასტერი
- სამრეკლო
- ციხე
- გადასასვლელი
- გზა

[illegible]

წუნარს დღეს ჰქვია ხეთაგუროვი.

[illegible]

ქთაიიმ,

[illegible]

ში და დადგა ყორნისს[54]

[illegible]

დაიწყეს საერთო შეტევა[55].

[illegible]

51 ს. [illegible], [illegible], გვ. 34.
52 ვახუშტი, აღწერა, გვ. 79.
53 იქვე.
54 ქართლის ცხოვრება, [illegible] გამ., 1913, გვ. 5.
55 იქვე, გვ. 261.
56 [illegible] древние крепости [illegible] Тбилиси 1969 [illegible]

[illegible]

ქების ანალოგიით XVII ს-ით თარიღდება[illegible]

[illegible]

წიკოწმა რს საბაის მამასახლისობისა"[61].

[illegible]

57 სსცა, ფ 254, აღწ 1, საქმე № 76.

[illegible]

[illegible] 81 192

[illegible]

[illegible] 14 ივნისი.

62 О. В. Тхе[illegible]. Предварительный отчет о работе II [illegible] экспедиции. — Полевые археологические исследования в 198[illegible] году. Тбилиси, 198[illegible], с. 71

XI-XIV ს.

ქავთარ ტბელის მამა.

ლის სიღრმე 1,70 მ-ია.

არა ციხე აქართლისა, მაგარი"[64]

[64] ვახუშტი, აღწერა, გვ. 79

[65] ს. მაკალათია, ფრონის ხეობა, გვ. 37

[66] ქართული სამართლის ძეგლები, II, თბ., 1965, გვ. 35.

[illegible]

---

67 [illegible]
XI—XIII სს. თბ., 1983, გვ. 194.

68 [illegible]

69 იქვე, გვ. 203.

70 იქვე, გვ. 80.

71 ქართლის ცხოვრება. II, გვ. 487.

[illegible]

მებატონე ყოფილა დათა ბაგრატიონი.

[illegible]

ავებაც უნდა ყოფილიყო[75].

[illegible]

[illegible][76].

[illegible]

73 ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 302, 396.

74 თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II გვ. 195

[illegible]

[illegible]

ლუსიის წმ. გიორგის (ქართველების) [illegible]

[illegible]

77 [illegible] გვ. 80

78 [illegible] 254 [illegible] 1, [illegible]

80 [illegible] გვ. 79

81 [illegible] გვ. 80

და იყოს XVI XVII სს-ისა, გვიანი გადაკეთებებით.

M. Brosset. Voyage. III. B. 106

[illegible] Кавказ в древнейших памятниках христианства. 1875

[illegible] Мат. по арх. Кавказа, вып. IV, 1897, с. 172

ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 324

ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, IV, თბ., 1913, გვ. 64

ლ. [illegible], თბ., 1960.

[illegible], გვ. 80.

თ. ჟორდანია, ქრონიკები, I, გვ. 255.

ქართულ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფ. № 1138

[illegible]

... XVIII ს-ის ...[95]

[illegible]

90 სცსა ფ. 254, აღწ. 1, საქმე № 76.
91 ს. მაკალათია, ფრონის ხეობა, გვ. 57
92 ვახუშტი, აღწერა, გვ. 80
[illegible]
[illegible] 5, 1937, გვ. 230
[illegible]
96 ვახუშტი, აღწერა, გვ. 80.
97 იქვე

[illegible]

[illegible]

[illegible] Архитектура [illegible] части — исторической провинции [illegible]рузии — Шида Картли. Тбилиси, 19[illegible]5, с. 126–127

[illegible] 215

100 [illegible] გვ. 80.

[illegible]

102 [illegible] გვ. 80.

103 [illegible] გვ. 204

ცნობილი როდის გადადის ეაყა მათ ხელში.

რეთთან; ეს გზა ქალაქ ალზე გადიოდა.

მასალები საქ. და კავ. ისტ., 1948, ნაკვ. I.

106 ჟამთააღმწ. ლიწერა... გვ. 80.

[illegible]
ქობის ინიციატივით[107].

[illegible]
კიდევ სამი ვაყი.

[illegible]
რეკობები — იყვნენ

[illegible]
დაც იყო კარის ეკლესია და ძლიერი ციხე

[illegible]
რით: 1689 წ

[illegible]
სახლარი ლვთაებიდან დაშორებულია 3 კმ-ზე[109].

[illegible]
ზეით არს, ლიხის მთის კალთას, ციხე ალიაა"[110].

[illegible]

108 [illegible]

109 [illegible]

110 [illegible] გვ. 80—81.

111 [illegible]

[illegible]

შეუძლიან ამენებული ილი ისევ გაბოძა»[113].

[illegible]

რომ ციხე აქ არსებობდა ადრეც.

[illegible]

[illegible] 1964, გვ. 69–74.

113 [illegible], ქმნილებები, II, გვ. 209.

114 იქვე, გვ. 212.

115 იქვე, გვ. 210.

116 იქვე.

[illegible] კვლევა-ძიებანი 1972 წ. თბ., 1973, გვ. 4.

[illegible]

ხურ ეძლეოდებად.

[illegible]

სალ მოწმობა მისივე ადგილი[122].

[illegible]

4. ამა ტაძრისა და შევსრულე

[illegible]

118 ქართლის ცხოვრება, IV. გვ. 433.
[illegible] 1981 გვ. 246
[illegible] 463, 472 474 478 [illegible]
121 ვახუშტი, აღწერა, გვ. 81.
122 თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II. გვ. 208.

შიწნვან აშენებული ალა ასევე გებოძა[112].

რომ ცისე იქ არსებობდა ადრეც.

1964 გვ. 69 74

113 თ. ჟორდანია. ქრონიკები II გვ. 209.

114 იქვე გვ. 212.

115 იქვე გვ. 210.

ექსპედიციის 1972 წ. თბ., 1973, გვ. 4.

[illegible]

ხურ ეკლესიებად.

[illegible]

საც მოწმობს მისივე სიგელი[122].

[illegible]

4. იმა ქაძრისა და შევასრულე.

[illegible]

119 ქართლის ცხოვრება, IV გვ. 433.

[illegible] 1981 [illegible] 246

[illegible] 472, 474, 478 [illegible]

121 [illegible] გვ. [illegible]

122 თ. ჟორდანია. ქრონიკები I, გვ. 208

123 თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, გვ. 207—212.

ნ. ბერძენიშვილი[127] და შ. მესხია[128]

128 ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 83.

129 Е. А. Пахомов. Монетные клады I. 6, 14, 30.

130 ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 81.

[illegible] თვნება.

[illegible]

[illegible] ებით.

[illegible]

[illegible] შამთარ ცივი, ქარიანი, საჭირო»[133].

[illegible] მის თხრობასთან დაკავშირებით[134]

[131] ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 81.
[illegible]
[133] ვახუშტი, აღწერა..., გვ. 81.
[134] ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 246.

ხისძირის ციხე"[128]

[illegible]

გზაზე

[illegible]

109, 110

[128] [illegible], გვ. 81.

[129] იქვე, გვ. 81, 83.

კოშკი თარიღდება XVIII ს-ით.

[illegible]

...ასუთეხოდა ამაშოიქებს, ხოლო 4 კოშკი [illegible]

[illegible]

ლისპირი, ქურხეთი, ტაშისკარი[130]

დასკვნა

[illegible]

[illegible] (სცსა [illegible] 1449, № 3579)

130 [illegible] გვ. 208.

[illegible]

Дж. Г. ГВАСАЛИЯ

[illegible] УЩЕЛЬЕВ ПРОНИ

Резюме

[illegible] мис-цкали.

[illegible] хребет [illegible]

В позднее [illegible]

[illegible] Картлий [illegible]

[1] საქართველოს სიძველენი. III, თბ., 1910, გვ. 175.

[illegible]

имущество

[illegible]

дила в состав Русской церковной эпархии

ნიშნისა და სპარსეთის მეფის ჯარების შორის.

Петербургъ, 1847, с. 37

[illegible] II. Parus, 1839, p. 65 [illegible] III, p. 68. Spp.

[illegible] თხზულებანი, 1 ტ., 1935, გვ. 30.

[illegible]

[illegible] ტ., 1965, გვ. 33, შენ. 2.

[illegible]

ახალი ცნობები საქართველოს და კავკასიის შესახებ. ... თბ., 1981, გვ. 183.

[illegible] XVIII.

[illegible] გვ. 30.

[illegible]

10 იქვე, გვ. 183—184.

[illegible] Тифлис [illegible]

[illegible]
თა ხაიბოევე.

[illegible]
ული პეტრის ნაშთები[17]

[illegible]

[17] И. И. Кальфоглу. Указ. соч., с. 202.

[illegible]
ся 20, прим. 19, იხ. [illegible] III, გვ. 263—264.

[illegible]
[illegible] 1934, გვ. 58—60.

[19] [illegible], II, გვ. 77.

[illegible]

[illegible] თბ., 1964, გვ. 60.

[illegible] გვ. 32—44

[illegible] გვ. 30.

[illegible] თბ., 1962.

[illegible] 1957, გვ. 5—41

რი[33], ვ. ლექვინაძე[34] და სხვა.

...ალუბით ამდიდრებს და აღრმავებს მას.

[illegible]

თბილისი, 1977, გვ. 102, 104, 108, 228.

[illegible] ...тии бани Цкнис Дзири за 1963—1964 гг., рукопись.

[illegible] Тбилиси, 1971, с. 16—20.

[illegible] ...тийский временник, т. 34. М., 1973, с. 169—186.

[illegible]

36 ნ. ხოშტარია. [illegible], 1962, გვ. 35.

[illegible]

გზის იხსენიებ[illegible]

[illegible]

[illegible] 11 ნახევარი) იყო[48].

[illegible]

---

[47] [illegible] 138–145. В. А. [illegible] [illegible]

[illegible] ..., с. 174–179, К. Н. Мелитаури, Крепости ..., с. 16–20 [illegible]

[illegible] შები, თბ., 1967, გვ. 66—68;

[illegible] გათხრების შედეგების მიხედვით, გვ. 91—97 [illegible]

დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, II, თბ., 1971, გვ. 82.

[48] ს. ჯანაშია, შრომები, I, გვ. 42—43.

ანი აბანო და გვიანანტიკური ხანის სამაროვანი[50].

არის გარემოცული და ნაკლებად დაზარებულია.

ზე მიღებული შეხედულება.

კენ

უფრო ნაყოფიერ და სანდო ისტორიკოსად[58].

დრო შეამების საიდუმლო მასალები.

გვ. 33—35.

[59] გეორგიკა. II გვ. 38.

[60] იქვე

[illegible]

მწერალთა და მეცნიერთა შორის.

[illegible]

[illegible] გეორგიკა, II, 1935, გვ. 13.

[illegible]

1936, გვ. 202.

[illegible] გეორგიკა, II, გვ. 38.

[illegible] I [illegible], 1977, გვ. 102

[illegible] 1975, გვ. 47.

[illegible]

1968, გვ. 22—23.

[illegible] ლ. მუსხელიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 102.

[illegible]

[illegible] გვ. 104.

[illegible] II, გვ. 21—22.

[illegible]

წყალით კი არა, არამედ სხვანაირად»[55].

[illegible]

[illegible]

67 ე. სიჭინავა, დასახ. ნაშრ. გვ. 42—43.

[illegible]

ე. სიჭინავა, დასახ. ნაშრ. გვ. 25—26.

არის საჭირო.

[illegible]

ადგილები და ბოლოს ადგილი ფარანგიონი[71]

[illegible]

69 გეორგიკა II გვ. 100—102.
70 იქვე გვ. 100
71 იქვე.

[illegible]
[illegible] „სპერა", კლასიკური „სისპირისია"[illegible].

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] გიორგაძე, II, გვ. 6, შენ. [illegible]
[illegible]
[illegible] გიორგაძე, II, გვ. 107, შენ. I, 8.
[illegible]
[illegible] გიორგაძე, II, გვ. 101.
[illegible]
[illegible]
[illegible] გიორგაძე, II, გვ. 52—53.

[illegible]

აზროვნებაშიც სავსებით გამორიცხულია.

[illegible]

ლი არწივის სახით.

[illegible]

81 ნ. ბერძენიშვილი. დასახ. ნაშრ. გვ. 93—94.

82 თ. მიქელაძე. დასახ. ნაშრ. გვ. 23—37.

83 [illegible]

84 თ. მიქელაძე. დასახ. ნაშრ. გვ. 34.

85 იქვე

[illegible]

фии и Кавказа. Т. 1. вып. 3-4, с. 665

47 [illegible] II. 1965, გვ. 122—123.

[illegible]

[illegible] გეორგიკა II, გვ. 123

[illegible] გეორგიკა, II, გვ. 122 [illegible]

[illegible] უნივერსიტეტის შრ., თბ., 1952, გვ. 312.

[illegible] თ. მიქელაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 31—32.

[illegible] გეორგიკა. II. გვ. 129.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[35] [illegible] VIII, 1975, გვ. 72.

[36] [illegible] 172– [illegible]

[37] Казбек. Три месяца въ Турецкой Грузии. Изъ дневника путешественника. Тифлис, 1875, с. 27

[illegible]

98 [illegible] ... [I] 1980, გვ. 155—205, ტაბ. IV, V.

99 [illegible]

100 [illegible] II 1965, გვ. 108, ტაბ. 1 ა.

101 Г. Казбек. Указ. соч. С. 50—59

102 [illegible] 1931 წ.

[illegible]

... ხალხისათვის[104]

[illegible]

... დასახლებულ მხარეს[106]

[illegible]

[illegible] ...[108]

[illegible]

... II 1934, გვ. 157 168

[illegible] ... I 1967, გვ. 91

[illegible] ... ნაშრ. გვ. 106—107.

[illegible] ... 1938 ...

[illegible] ... ნაშრ., გვ. 91

[illegible]

ლია კრანიოსის ანუ ოგიეგ მთასის სახელი[110].

რომ მიემართებიან.

კ ვშიროში.

კოთხი, გვ. 92—93, შენ. 34).

[111] გეორგიკა II გვ. 100—101.

[illegible]

არ დაეეთანხმოთ ბატ. ივტორს.

[illegible]

[illegible] გეორგიკა II. გვ. 127.

[illegible] იქვე. გვ. 97.

[illegible] გვ. 47.

115 იქვე. გვ. 44.

[illegible] ...ქართული ... 1977, გვ. 102

117 იქვე გვ. 103—104

118 იქვე გვ. 100.

[illegible]

[illegible]

119 [illegible]

120 იქვე, გვ. 101.

121 იქვე, გვ. 208, შენ. 1.

122 იქვე, გვ. 35—36.

123 იქვე, გვ. 101.

124 გიორგაძე, II, გვ. 121.

125 იქვე, გვ. 127.

126 ს. მეტრეველი, დასახ. ნაშრ., გვ. 446.
127 იქვე, გვ. 447.
128 იქვე, გვ. 446.
129 იქვე, გვ. 472—479.
130 იქვე, გვ. 102—104.

[illegible]

136 ქართლ. III, გვ. 311—316.
137 [illegible] В. [illegible] „Леквинадзе [illegible]
ле Шухуте — მაცნე, 1966, № 1, გვ. 133—135.
138 ლ. [illegible], დასახ. ნაშრომი, გვ. 104.

[illegible]

ილ. მის ინფორმატორის. რომლი

[illegible]

140 ვეორგიკა. II. გვ. 109.

[illegible]

გაყოფილი შვერთვის ზღვას.

[illegible]

141 გიორგაძე. II გვ. 102.
142 იქვე. გვ. 127
143 იქვე გვ. 113.
[illegible] 1977 წ., 2 აგვისტო, № 31

[illegible]

[illegible]

46 [illegible] II, გვ. 113.
47 [illegible] გვ. [illegible]
48 Д. М. Бакрадзе. Указ. соч. С. 34
49 Кавказские этюды I 1901, с. 122–131
50 [illegible] II გვ. 101
[illegible]
[illegible] ნაწ. გვ. 35.

[illegible]

... 92—118.

104 [illegible] II, გვ. 123—124.

[illegible] გვ. 32; [illegible] გვ. 105;

106 Г. Казбек. Три мѣсяца въ Турецкой Грузии, 1875, с. 101—102.

[illegible]

და არა ფესისი[181].

[illegible]

177 გეორგიკა. II გვ. 180.

178 [illegible]

179 გეორგიკა. II გვ. 181

180 იქვე. გვ. 230, შენ. 1

181 იქვე გვ. 106—109, შენ. 1.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] 108—210
[illegible] [illegible] 194 195
[illegible] [illegible] 208—210
[illegible] [illegible] 182

167 [illegible] II გვ. 74.
168 იქვე, გვ. 63.
169 იქვე, გვ. 85—86.
170 იქვე, გვ. 34—35
171 იქვე, გვ. 111

[illegible]

ტერიტორიის მითითება. შეიძლოა, ასეთი იდეალი [illegible]

[illegible]

172 გეორგიკა II, გვ. 101
173 იქვე, გვ. 102

[illegible]

174 გიორგიკა, II, გვ. 121—123. [illegible]

[illegible] თბ., 1981, გვ. 32.

[illegible] 1977, გვ. 92.

[illegible] გვ. 42, 90.

[illegible]

179 გიორგიკა, II, გვ. 125.

[illegible]

ბები. I, 1977, გვ. 107

[illegible] გეორგიკა, II, გვ. 126—127

[illegible] იქვე, გვ. 126.

[illegible]

თხევაში უნდა იქნეს გათვალისწინებული.

[illegible]

184 ნიორაძე, II, გვ. 126—127.

185 იქვე, 128.

186 [illegible] ქართვ. თბ., 1977, გვ. 117—118.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] იქვე, გვ. 90.

[illegible]

სავსებით ლოგიკური ჩანს [illegible]

[illegible]

ლის თბილისში.

[illegible]

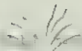
ანუშირვანი პეტრეს წინააღმდეგ

[illegible]

ჰკითხით მიდიან პეტრესში.

[illegible]

189 [illegible], II, გვ. 102.
190 იქვე, გვ. 106—107

[illegible] და საკამათო ხასიათი ჰქონდა.

[illegible] 1959, გვ. 99

[illegible] საქართველოს ძეგლები, II, 1971, გვ. 74—90.

გზებისა და კლდეკარის ჩიქენი.

[illegible]

109 ვახუშტი, II. გვ. 52.

ვახუშტი, II. გვ. 35, შენ. 1.

[illegible]

[illegible] თბ., 1961, გვ. 5—6.

[illegible] და სიმონ ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1961, გვ. 259.

[illegible] გეორგიკა, II გვ. 31.

[illegible]

გინაც ის ღუროვალ წყალებით შეეკრა. ჩვე [illegible]

[illegible]

[illegible] კონსა და სეუნსერის ცნობები .. გვ. 199, 200.

[illegible]

ნაწ. I, გვ. 68—69.

[illegible] ბაქრაძე, ისტ. ნარკვევი, გვ. 27.

[illegible]

იხ., 107 გვ. 84, შენ 148

[illegible] ისტ. ნარკვევი, გვ. 64—65

[illegible] იქვე გვ. 60

Г. К. ГРИГОЛИЯ

ВОПРОСЫ ЛОКАЛИЗАЦИИ ГОРОДСКИХ ЦЕНТРОВ (ПЕТРА ДРЕВНЕЙ КОЛХИДЫ)

Резюме

Сасанидского Ирана

дарна

ი. სიხარულიძე

[illegible]*

[illegible]

[illegible] თის ყველაზე გვიანდელი სათავეები[1].

[illegible] იმერეთის ბარში ჩამოყალიბდა[2]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

* [illegible]

[1] [illegible] 464–465

[2] [illegible]

[3] [illegible] მანი, თბ., 1962, გვ. 161, 305.

[4] იქვე. გვ. 166

[5] [illegible]

[6] იქვე.

[7] [illegible]

[illegible]

[8] [illegible] Материалы [illegible]

გიერთ წყაროში და ცნობილი მონ [illegible]
XVIII ს. შუა ხანებ [illegible]
ტაძრის აღწერას [illegible] სიღრმე
ფეოდალებს [illegible]

[illegible]

თელი ხევი" დომკვიდრდა.

[illegible]

X [illegible]

სალომინო

[illegible]

XVII ს.-ის შუახანებში შეინიშნება[17].

[illegible]

ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, I, 1957

[illegible]

გვ. 20

[illegible]

ლიზა, 1974 წლის 16 აგვისტოს)

14 ი. [illegible] დასახ. ნაშრ. გვ. 305.

15 საქართველოს სსრ კულტურის ძეგლები, გვ. 79.

16 ი. [illegible] დასახ. ნაშრ. გვ. 305

[illegible]

ლითა და კარის ეკლესიით.

ად ქსელა.

ლითა.

ნიმე ოჯახი იმსხვერპლა.

გორა

[illegible]

ლადო[illegible], ხოლო შემდეგ ციხედ[illegible]

[illegible]

ნიდანაა დადასტურებული

[illegible]

ხოლო პირველი — მეათეზე[illegible]

[illegible]

[illegible] ი. გიულდენშტედტი, დასახ. ნაშრ. გვ. 365
[illegible] იქვე. მთიულეთის შენიშვნა 8
[illegible] ი. სოსელია. ნარკვევები... გვ. 89.

[illegible] ი. გიულდენშტედტი. დასახ. ნაშრ. გვ. 169
[illegible] იქვე. გვ.

[illegible]

ბარის საერისთავო
(სქემა)

[illegible]

Ю. М. СИХАРУЛИДЗЕ

ИЗ ИСТОРИИ [illegible]

(Сазрисхево)

В статье рассмотрена [illegible]

[57] თ. ბერაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 29.

[illegible]

[59] თ. სოსელია, დასახ. ნაშრ. გვ. 40.

[60] გ. ი. ერისთავის ცნობა (14. VI. 1974, [illegible]).

[illegible]

XIX საუკუნის I ნახევარში

[illegible]

უკვე XII ს-დან იხსენიება.

[illegible]

ლობას მიაღწიეს.

[illegible]

ენგური მიაჩნია

[illegible] გეოგრაფიის კრებული III თბ., 1976, გვ 164, 168, 170.

მიუყვებოდა ფანავის ქედს.

პუნქტი ამ ხეობაში იყო სოფელი ხუდონი.

სასაზღვრო ხაზად რიონი ითვლებოდა.

ლუარი მდ. ენგურს გაუყვებოდა.

მის კვლავ შემოერთებას ცდილობდა.

მთავარი.

³ იქვე. გვ. 179

XXI თბ., 1970, გვ. 42.

გეოგრაფიის კრებული. III. გვ. 180.

[illegible]

...ლის ბმის ოქმის გადასცეს.

[illegible]

[illegible] „...მეცნიერების სხივი" (ცაგერი), 1966, 21 მაისი, № 5?

7 Акты Т. I. С. 573, 577

8 Акты Т. II. С. 340

[illegible] 1973 [illegible] 851).

[10] Акты Т. II. С. 370

[11] [illegible] 1965, [illegible]

[12] Акты Т. II. С. 370

13 Акты. Т. II. С. 337, 378.
14 იქვე, გვ. 376.
15 იქვე, გვ. 380.
16 იქვე, გვ. 921.
17 იქვე, გვ. 380—381.

[illegible]

მის გაძლიერებლად[18].

[illegible]

[illegible] გადასცემოდა[21]

[18] Акты. Т. II. С. 380, 381.
[19] იქვე, გვ. 382.
[20] იქვე, გვ. 389—391.
[21] იქვე, გვ. 925.

ლების გამოთქვამდა.

22 Акты Т. II. С. 474.
23 იქვე გვ. 474.
24 იქვე გვ. 512—513.

ბურგში გადაიგზავნილა[25].

[illegible]

აგების უფლებას არ იძლეოდა.

[illegible]

[25] Акты Т. III. С. 177.
[26] იქვე.
[27] იქვე, გვ. 496—497.

[illegible] პოლიტიკური ისტორიიდან [illegible], 1. თბ., 1973, გვ. 282

რულის თავადი მიქაძესს[29].

Акты. Т. IV. С. 514

სხემულნი [illegible] [illegible] ... [illegible] თავადი დადიანისა[32].

[illegible] ციადში, რომლითაც იგი სამეგრელოს [illegible] ... [illegible] თავის [illegible]

[illegible] მოთხოვნა ძმების, [illegible] ... [illegible] 1810 წელს [illegible]

[illegible] ... [illegible] 1829 [illegible] ... 1832 [illegible] ... [illegible]

[illegible] სამეგრელოს [illegible] ... [illegible] გაუქმდა[35].

[illegible] ... [illegible]

32 Акты Т. V, с. 527.

33 [illegible]

34 [illegible] 4, აბ. 2, ს. 384, ფ. 4.

35 С. [illegible] Историческая записка об управлении Кавказом. Т. I, 1907, с. [illegible]; სცსია, ფ. 4, აბ. 2, ს. 384, ფ. 68.

[illegible]

[illegible] 4, [illegible] 2, [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] 70

[illegible]

[illegible]

[illegible]

2 [illegible]

[illegible]

40 სცსა, ფ. 4, ან 2, ს. 384, ფ. ფ. 3—10.

[illegible]

მგონის, ორსანტიისა და განხორ[illegible]

[illegible]

ამ მონაცემების [illegible]

[illegible]

X X [illegible]
ისე გამოიყურებოდა:

[illegible]

---

41 სცსა, ფ. 4, აღ 2, ს. 384, ფ. 57, 60]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

З. Ф. ЦИНЦАДЗЕ

К ВОПРОСУ О ГРАНИЦАХ МИНГРЕЛЬСКОГО (ОДИШСКОГО) КНЯЖЕСТВА В I ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Резюме

В рассматриваемый период границы Мингрельского княжества выглядели следующим образом: на востоке оно граничило с Рачинским и Кутаисским уездами Кутаисской губернии [illegible] р. [illegible] граница [illegible] по склонам Таябавского хребта [illegible] к г. Хвамли и р. Цхенис-Цкали, с юга проходила по р. [illegible], отделявшей его от Гурийского уезда. На западе границей с Самурзаканским приставством служил Арумский хребет [illegible] ответвление [illegible] хребта и далее она спускалась к Черному морю [illegible] р. Ингури. На север от Мингрельского княжества находились княжеская и вольная Сванетия. Граница с ними проходила по Сванетскому хребту

[illegible]

XIX [illegible] XX [illegible] გეოგრაფიული ასპექტები

[illegible] …ზის ძირითადი საშუალებაა.

[illegible]

[illegible] და სხვ.

[illegible]

---

1 [illegible] 1954, [illegible] 60.

2 К. К. на 1885 г. Тифлис, 1884 г., с. 235.

3 [illegible] губерниях Закавказского края. Тифлис, 1899.

[illegible] სათესველზე იყო აგებული[illegible]

[illegible] არ არის მცირე უზუსტობა.

• • •

[illegible] ფაქტორი, თუ ვის სარგებლობაში მიწა.

[illegible] საფუძველს.

[illegible] რევოლუციამდელ [illegible]

ცხრილი 1

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	% შეფარდება
1	[illegible]	2309.5	36.2%
2	[illegible]	2265.1	35.4%
3	[illegible]	1504.2	23.6%
4	[illegible]	[illegible]	1.8%
5	[illegible]	22.3	[illegible]
6	[illegible]	25.4	0.4%
7	[illegible]	9.3	0.1%
8	[illegible]	138.2	2.2%
		[illegible]	100%

[illegible] 2/3-ზე [illegible]

[1] [illegible] 1920, გვ. 5.

[2] [illegible] ССР [illegible] Природные ресурсы ССР, [illegible] 231

[3] [illegible]

[illegible]

საშუალოდ 4 დესეტინა)[8]

[illegible]

[illegible], 1970, გვ. 527—28.

[illegible] 106, გვ. 91—92

[8] Сборник статистических [illegible] в пяти губерниях Закавказского края 1899 Тифлис [illegible] 12.

[illegible]	550.2	8.0	215.4	7.7	39.2	334.8	8.1	60.8
[illegible]	244	[illegible]	[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	316	[illegible]	[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	87.1	226.4	8.2	37.9	373.9	9	[illegible]

[illegible] 1899, c. 70—71

ოებ.

[illegible]

რი პირობებით და ტყის მასივების სიმჭიდროვით.

[illegible]

ქტეროზა (0.64).

[illegible]

[15] К. К. на 1894 г. Тифлис, 1893, с. 232

[illegible] გაზოთარების საკითხები. თბ., 1975, გვ. 24.

[illegible]

4. [illegible]	30 7	51 9 / 2 8	—		—	—	

[illegible] Тифлис, 1913 г. с. 143–153

[illegible] (2,8%) [illegible]

[illegible] (4,8%) [illegible]

1917 წლის ... (%-ში)[12]

[illegible]	[illegible]			[illegible]				[illegible]					
[illegible]	43.1	26.9	4.4	74.4	23.4	0.7	0.0	24.1	0.6	0.7	0.2	[illegible]	[illegible]
[illegible]	49.6	18.8	9.6	76.0	20.9	0.4	0.0	21.3	0.4	0.0	0.3	0	[illegible]
[illegible]	[illegible]	13.9	2.6	81.0	18.4	0.0	0.0	18.4	0.1	0.0	0.0	0	[illegible]
[illegible]	51.[illegible]	11.7	1.[illegible]	64.6	35.2	0.0	–	35.2	0.0		0.0	0	[illegible]
[illegible]	46.7	22.0	4.5	73.[illegible]	26.8	—	–	26.8	—		—		[illegible]
[illegible]	47.1	[illegible]	3.6	87.3	6.3	0.2	0.0	6.5	1.[illegible]	4.8	0.2	6.2	100
[illegible]	[illegible]	62.[illegible]	[illegible]	[illegible]	8.0	0.0		8.0	0.0	–	—	0.0	100
[illegible]	[illegible]	50.3	2.1	88.4	0.1	0.0	—	0.[illegible]	—	1.3	—	1.3	100
[illegible]	36.4	54.0	[illegible]	[illegible]	[illegible]		—	7.[illegible]	—	—	—	—	100
[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.2	98.[illegible]	1.2	0.0	–	1.2	—	—	0.1	0.1	100
[illegible]	[illegible]	92.0	0.7	94.0	0.8	0.3	0.0	1.1	—	4.9	–	4.9	100

შოლვენას გვ-ძლევს ცხრილები 5, 6, 7.

[illegible] (1882—1912 წწ.)

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

ცხრილი 6

[illegible] (1882—1912 წწ.)

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	315.5	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	321.0	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	411.6	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	302.2	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] 3	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] 8	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	179.7	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]15.4	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] 2	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	1,371.5	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	369.96	1.742 8	[illegible]	[illegible]
[illegible]	432 2	194 2	[illegible]	[illegible]
[illegible]	563 1	397 2	[illegible]	[illegible]
[illegible]	605 3	297,8	[illegible]	[illegible]
[illegible]	359.6	105 7	[illegible]	[illegible]
[illegible]	445.8	188 7	[illegible]	[illegible]
[illegible]	557 5	215 4	[illegible]	[illegible]
[illegible]	246.1	110 6	[illegible]	[illegible]
[illegible]	256.4	168.9	[illegible]	[illegible]
[illegible]	218 8	64 3	[illegible]	[illegible]
[illegible]	1905.4	683.6	[illegible]	[illegible]
[illegible]	308,6	118	[illegible]	[illegible]
[illegible]	279.2	89 [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	211,6	140.5	[illegible]	[illegible]
[illegible]	477,8	34.2	[illegible]	[illegible]
[illegible]	268,1	132 2	[illegible]	[illegible]
[illegible]	153,8	109.3	[illegible]	[illegible]
[illegible]	200.7	59.2	[illegible]	[illegible]
8 ზაქათალის ოკრუგი	—	112 0	—	
9 სოხუმის	—	228 4		
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

რებზე.

[illegible]

17 ... 1967, გვ. 96.

1977, გვ. 96

Тбилиси, 1957, с. 60

I, გვ. 150.

[illegible]

Резюме

[illegible]

სარჩევი

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 3765

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. ფევზენაძე
მხატვარი ნ. თუშმალიშვილი
მხატვრული რედაქტორი გ. ლომიძე
ტექრედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ლ. ჯიქია
გამომშვები ლ. მაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 30.1.1988; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.1.1989
ქაღალდის ზომა $70\times108^1/_{16}$; ქაღალდი № 1; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური ახ., საღ.-გატ. 10.68; პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 10.5;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 7.84

უე 02208; ტირაჟი 2600; შეკვეთა № 320;

ფასი 1 მან. 60 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება", თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი 380060, კუტუზოვის ქ. 19

Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

СБОРНИК ИСТОРИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ ГРУЗИИ

(на грузинском языке)

«МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1989

1968 წ. გამომცემლობა „მეცნიერებამ" გამოსცა:

ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია.

გ. გ ი ო რ გ ა ძ ე. ათასი ღვთაების ქვეყანა.

ი. ა ნ თ ე ლ ა ვ ა. XI—XIV სს. ქართული საისტორიო წყაროები.

